

Вплив цивілізаційних та культурних чинників на економічний розвиток

Сардак С.Е.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та управління національним господарством
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Під час дослідження визначено, що у XIX – XX століттях в науці сформовано теорію цивілізацій, яка у XXI столітті динамічно розвивається і має базовим підґрунтям культуру. Зазначено, що в умовах глобалізації вплив цивілізаційних та культурних чинників на економічний розвиток почав посилюватися і зазнавати певної трансформації у напрямі їх гомогенізації, виокремлення «позацивілізаційного» сегменту та посилення цивілізаційних конфліктів.

Ключові слова: цивілізація, культура, економічний розвиток, глобалізація, світова економіка.

Sardak S.E. ВЛИЯНИЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ И КУЛЬТУРНЫХ ФАКТОРОВ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Во время исследования определено, что в XIX – XX веках в науке сформирована теория цивилизаций, которая в XXI веке динамично развивается и имеет базовым основанием культуру. Отмечено, что в условиях глобализации влияние цивилизационных и культурных факторов на экономическое развитие стало усиливаться и подвергаться определенной трансформации в направлении их гомогенизации, выделения «внецивилизационного» сегмента и усиления цивилизационных конфликтов.

Ключевые слова: цивилизация, культура, экономическое развитие, глобализация, мировая экономика.

Sardak S.E. THE INFLUENCE OF THE CIVILIZATIONAL AND CULTURAL FACTORS ON ECONOMIC DEVELOPMENT

During the study it was determined that in the XIX – XX centuries science formed the theory of civilizations. In the XXI century it is developing dynamically and has the basic foundation of culture. It is noted that in the conditions of globalization influence of civilization and cultural factors on economic development began to intensify and to undergo the transformation in the direction of homogenization, separation “outcivilization” segment and strengthening civilizational conflicts.

Keywords: civilization, culture, economic development, globalization, world economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аспекти впливу цивілізаційних та культурних чинників на економічний розвиток у межах економічної науки розглядаються в рамках публікацій з історії економіки, гео-економіки, людського розвитку, глобальної та транснаціональної економіки, соціальної економіки, підприємництва, міжнародного бізнесу та міжнародного менеджменту (зокрема, національного, крос-культурного, порівняльного, транснаціонального, глобального тощо), у яких зазначається, що в умовах глобалізації розробка механізму збалансування цивілізаційно-культурних протиріч є актуальною проблематикою світової економіки [1–4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «цивілізація» за тлумачним значенням вживається у різному контексті, а саме як: «1) рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий тією або іншою суспільно-економічною формацією, а також сту-

пінь і характер розвитку культури певних епох і народів; сукупність виявів досягнутого ступеня суспільного розвитку; 2) сучасна культура, прогрес, освіта; річ, що є досягненням сучасного прогресу; 3) третій ступінь у розвитку людської культури, якому передують два інші – доба дикунства й доба варварства; 4) в деяких ідеалістичних теоріях – епоха деградації та занепаду на протигагу цілісності, органічності культури» [5].

Автор «Теорії локальних цивілізацій» А.Дж. Тойнбі виділяв двадцять одну цивілізацію (андська, арабська, вавилонська, далекосхідна основна, далекосхідна у Корей і Японії, еллінська, єгипетська, західна, індська, індуїстська, іранська, мексиканська, старокитайська, майянська, мінойська, православна християнська основна – у Візантії та на Балканах, православна християнська в Росії, сирійська, хеттська, шумерська, юкатанська), з яких залишається існувати тільки десять, а

частина з них знаходяться під загрозою асиміляції з західною культурою [6].

Г.В. Осіпов, Б.М. Кузик та Ю.В. Яковець за п'ятьма факторами, що відображають різні складові духовного життя та відтворення (наука, освіта, культура, етика, ідеологія), ідентифікують дванадцять локальних цивілізацій п'ятого покоління, такі як північноамериканська, латиноамериканська, західноєвропейська, східноєвропейська, євразійська, японська, китайська, індійська, буддійська, мусульманська, африканська, океанічна [7, с. 131].

А.С. Філіпенко (за працями Дж. Віко, Ш. Монтеск'є, Й. Гердена, М. Данилевського, Ф. Енгельса, О. Шпенглера, А.Дж. Тойнбі, П. Сорокіна, К. Ясперса, Ф. Броделя) ґрунтовно визначає історичні аспекти становлення цивілізаційного підходу в історії з XVIII століття, зазначаючи наявність всесвітньої загальнолюдської цивілізації (неолітична, східно-рабовласницька, антична, ранньофеодальна, доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна) та 8 локальних цивілізацій за територіальною ознакою (західна, конфуціанська, ісламська, індуїстська, латиноамериканська, африканська, православно-слов'янська, японська) [8, с. 35–46].

За експертними оцінками М.З. Згуровського та О.Д. Гвішиані, згідно з двома групами критеріїв (віра, зміни, конфлікти, свободи, ідентифікація, думки, знання, природа, політика, складові соціуму; цінність життя людини, свобода особистості в суспільстві, статус жінки в суспільстві, міра проникнення релігії в суспільне життя, етнічна однорідність, відвертість або закритість до інших культур (цивілізацій), традиціоналізм у культурі і мисленні (консерватизм), радикалізм у політичному житті) визначено дванадцять цивілізацій: західна північноамериканська, західна європейська, конфуціанська, японська, ісламсько-арабська, ісламсько-тюркська, ісламсько-малайська, індуїстська, слов'янсько-східно-православна, слов'янсько-західно-католицька, латиноамериканська, африканська [9, с. 69].

Термін «культура» розглядається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії, або рівень розвитку суспільства чи народу у певну епоху [5]. Але історія трактування цього терміна засвідчує, що з 1871 по 1919 рр. у науковій літературі було 7 визначень терміна «культура», з 1920 по 1950 рр. – 157, у 1960-х рр. лише в американській культурології – 257, а у 1990-х рр. рахунок пішов на сотні авторських визначень [10]. При цьому

праці С. Хантінгтона [11] засвідчують, що концептуальне визначення характеру зв'язку між культурою та цивілізацією трансформувалося від категорично незалежного до такого, що цивілізація визначається культурою. У цій площині наприкінці XX століття Г.Х. Хофстеде здійснював тривалі та масштабні дослідження щодо виміру національної культури та виявив визначальні критерії: відособленість (індивідуалізм-колективізм), дистанція влади (велика-мала), неприйняття невизначеності (велике-слабке), напористість (мужність-жіночність), стратегічне мислення (коротко-строкова або довгострокова орієнтація на майбутнє), допущення (високий або низький ступінь слідування задоволенням) [13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але, враховуючи, що зараз цивілізаційний підхід не є чітко уніфікованим (у назвах цивілізацій відбувається перехрестя територіальних, релігійних, національних, соціально-політичних ознак, людські ресурси у межах цивілізацій не мають уніфікованих спільних цінностей, відрізняються їх рівень життя, стан побутових умов і рівень виробництва), а форми впливу культурної складової на економічний розвиток не є чітко ідентифікованими [6–14], ми констатуємо необхідність продовження подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження впливу цивілізаційних та культурних чинників на економічний розвиток. Для досягнення мети у дослідженні поставлено та вирішено такі завдання: проаналізувати історичну динаміку та змістові підходи до ідентифікації цивілізаційних та культурних чинників; визначити сучасний стан впливу цивілізаційних та культурних чинників на економічний розвиток; спрогнозувати тенденції розгортання цивілізаційних та культурних чинників у світовій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі опрацювання вищенаведених публікацій можна визначити такі аспекти впливу цивілізаційних та культурних чинників на світовий економічний розвиток.

По-перше, цивілізаційний поділ є загальним та інтегрованим за сукупністю класифікаційних ознак. Враховуючи те, що сучасне суспільство не є однорідним, а усе населення світу можна охарактеризувати за багатьма критеріями (насамперед це гендерні ознаки, вік, належність до громадянства країн, національність, статус, статки, освіченість, воло-

діння мовами, конфесійна належність, участь у трудових процесах, культура тощо), можна констатувати наявність цивілізацій, у межах яких формуються домінуючі моделі поведінки, цінності, звичаї, динамічні здібності, які виявляють її представники.

По-друге, дискурс щодо визначення потенціалу терміна «культура» динамічно розвивається у площині його теоретичного та прикладного задіяння в економічних відносинах. Культура як категорія в умовах глобалізації економіки може одночасно слугувати основою економічного розвитку, критерієм його виміру та результатом. Тобто культура формує цивілізацію, є мірою цивілізації та розвиває цивілізацію. Відповідно, у межах людської цивілізації та кожної локальної цивілізації виникають характерні моделі, цінності, стандарти у суспільних відносинах (зокрема, у сферах підприємництва, організації бізнесу, менеджменту, державного управління).

По-третє, з точки зору формування системи людської життєдіяльності економіка (як сфера суспільних відносин щодо раціонального виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів людської діяльності) є залежною від загальносистемних природних, біологічних, технічних, соціальних та управлінських факторів. В умовах глобалізації (як процесу формування єдиного спільного простору) економічний розвиток у світовому вимірі визначають, виходячи зі стану ресурсного середовища, світогляду, стратегічних орієнтирів та дій людства, тому роль цивілізаційних та культурних чинників є суттєвою і з часом посилюється.

По-четверте, процес глобалізації історично обумовив певну трансформацію наявних цивілізацій у напрямі їх гомогенізації, коли їх традиційні відмінності, характерні до кінця XX століття, почали поступово «розмиватися». При цьому необхідно зазначити, що на початку XXI століття внаслідок розгортання НТП (насамперед за рахунок поширення комп'ютерних технологій, формування Інтернету, транснаціоналізації виробництва, розвитку засобів комунікації та транспорту) у сферах науки, освіти та економіки відбулися докорінні зміни, а у територіальних межах наявних цивілізацій почала збільшуватись чисельність населення, представники якого за своїм менталітетом почали бути представниками інших цивілізацій. Також можна

констатувати наявність населення, яке має «розмитий» цивілізаційний менталітет або свідомо відторгається від жодної цивілізації, формуючи «позацивілізаційний» сегмент.

По-п'яте, за економічним виміром наприкінці другого десятиріччя XXI століття у світовому просторі домінує західна цивілізація, піднесення якої значною мірою обумовлено поширенням у релігійній площині протестантизму, у політичній – демократизацією суспільства, формуванням моделі «плавильний котел» та регіональною інтеграцією, а у економічній – розповсюдженням лібералізму. Проте логіка розгортання історичної динаміки розвитку людства засвідчує неминучість зміни цієї домінантної ситуації шляхом тривалих цивілізаційних конфліктів [15].

Висновки з цього дослідження. Під час дослідження визначено, що у XIX – XX століттях в науковій думці сформовано комплексну теорію цивілізацій (на основі теорії культурно-історичних типів М.Я. Данилевського, теорії локальних цивілізацій О. Шпенглера, теорії розвитку цивілізацій А.Дж. Тойнбі, теорії соціокультурних суперсистем П.О. Сорокіна), у якій цивілізаційний поділ поширюється на усе населення та окремі його локації. Ця теорія у XXI столітті динамічно розвивається у таких напрямках: визначення концепту термінів, їх опис, характеристика та уточнення, розробка інструментарію виміру показників та механізмів оптимізації економічного розвитку.

Складовою цивілізаційного підходу органічно постає культура, яка набула концептуального висвітлення переважно у філософських, соціологічних та культурологічних дослідженнях, поступово інтегруючись у сфері економіки та розвиваючись у прикладному форматі.

В умовах глобалізації вплив цивілізаційних та культурних чинників на економічний розвиток постає вихідним і визначальним, але при цьому треба враховувати, що ознаки наявних цивілізацій почали зазнавати певної трансформації у напрямі їх гомогенізації, виокремлення «позацивілізаційного» сегменту та посилення конфронтації.

Перспективою подальших досліджень є розробка прикладних механізмів задіяння цивілізаційних та культурних чинників стосовно проектування та оптимізації заходів економічного розвитку на різних управлінських рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Huntington S.P. The Clash of Civilizations? / S.P. Huntington // Foreign Affairs. – 1993. – № 3 (72). – P. 22–49.
2. Куриляк В.Є. Менеджмент : міжцивілізаційні і міжкультурні основи : [моногр.] / В.Є. Куриляк. – К. : Кондор, 2010. – 482 с.
3. Платонов О.А. Русская цивилизация. История и идеология русского народа / О.А. Платонов. – М. : Алгоритм, 2010. – 944 с.
4. Сардак С.Е. Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації : [моногр.] / С.Е. Сардак. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2012. – 460 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.
6. Тойнби А.Дж. Цивілізація перед судом історії : Сборник / А.Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Рольф, 2002. – 592 с.
7. Перспективы социокультурной динамики и партнерства цивилизаций / [Г.В. Осипов, Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец]. – М. : ИНЭС, 2007. – 283 с.
8. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
9. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005–2007/2008 годы) / научн. рук. проекта М.З. Згуровский, А.Д. Гвишиани. – К. : Политехника, 2008. – 331 с.
10. Камирова А. Понятие культуры в современной философии / А. Камирова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture29.ru/upload/medialibrary/add/adda7727ea1d667374bb1848f5bed7af.pdf>.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
12. Бродель Ф. Очерки истории / Ф. Бродель ; пер. с фр. Э. Орловой. – М. : Академический проект ; Альма Матер, 2015. – 223 с.
13. Хофстеде Г. Модель Хофстеде в контексте : параметры количественной характеристики культур / Г. Хофстеде [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2014pdf/LSE2014Hofstede.pdf>.
14. Шкаратан О.И. Тип общества, тип социальных отношений. О современной России / О.И. Шкаратан // Мир России. – 2000. – № 2. – С. 63–108.
15. Сардак С.Е. Періодизація та прогноз глобальної динаміки розвитку людських ресурсів / С.Е. Сардак, В.Т. Сухотеплий // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 3–4. – С. 3–6.